УДК 94 (410) «16/17»: 322+316. 422
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.21

Ронай Леррі,
доктор філософії з історії та археології,
старший викладач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
orcid.org/0000-0002-3482-9656
lerri.ronai@uzhnu.edu.ua

ЦЕРКОВНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РЕФОРМИ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано зміни в церковних і соціальних процесах Великобританії, зосереджуючись на діяльності реформованого парламенту. Незважаючи на розширення електоральної бази, парламент залишався переважно консервативним. Розглянуто внутрішні суперечності між демократичними тенденціями та прагненням зберегти традиційні інституції монархічної держави.

Метою дослідження є аналіз церковних і соціальних реформ у Великобританії у другій половині XVIII – першій половині XIX століття з особливою увагою до змін після парламентської реформи 1832 року. Дослідження базується на історико-аналітичному методі, що дає змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки між політичними подіями й суспільними трансформаціями.

Значне місце посідає ірландське питання: діяльність Даніеля О'Коннела, його боротьба за католицьку емансипацію та автономію Ірландії, а також реакція британського уряду – репресивні заходи та спроби реформ, зокрема, у сфері церковного податку. Проаналізовано конфлікт між державною Англіканською церквою й ірландським населенням.

Описано зміну урядів: відставку Чарльза Ґрея, діяльність Вільяма Лема та спробу Роберта Піла втримати консервативну владу. Окремо розглянуто останню спробу монарха втрутитися у формування уряду попри парламентську більшість.

Висвітлено боротьбу за скасування рабства, роль релігійних і гуманістичних рухів, внесок Вільяма Вілберфорса й значення закону 1833 року про ліквідацію рабства. Показано взаємозв'язок економічних, моральних і політичних чинників у цьому процесі.

Проаналізовано перші кроки держави у сфері освіти: фінансування народних шкіл, створення інспекцій і виникнення нових закладів, таких як Лондонський університет. Показано роль вігів в ініціюванні реформ і протидію з боку церкви.

Розглянуто реформу місцевого самоврядування (Закон 1835 року), яка розширила виборче право, хоча в Ірландії проходила складніше через конфлікти на релігійному ґрунті.

У соціальній площині охарактеризовано заходи щодо боротьби з бідністю: створення робітних будинків, прийняття закону про дитячу працю 1834 року, який обмежив експлуатацію дітей і визнав відповідальність держави за соціальний захист.

Попри кроки до демократизації та секуляризації, основи британської державної системи залишалися незмінними.

Ключові слова: Великобританія, Англія, Ірландія, парламентська реформа, Англіканська церква, соціальні реформи, консерватизм, лібералізм, монархія.

Ronai Lerri,
Doctor of Philosophy in History and Archaeology,
Senior Lecturer at the Department of Hungarian History
and European Integration
Uzhhorod National University
orcid. org/0000-0002-3482-9656
lerri.ronai@uzhnu.edu.ua

CHURCH AND SOCIAL REFORMS IN GREAT BRITAIN IN THE SECOND HALF OF THE 18TH – FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

The article analyses the changes in the church and social processes in the UK, focusing on the activities of the reformed parliament. Despite the expansion of the electoral base, the Parliament remained predominantly conservative. The internal contradictions between democratic tendencies and the desire to preserve the traditional institutions of the monarchical state are considered.

The aim of the study is to analyze the church and social reforms in Great Britain in the second half of the eighteenth and first half of the nineteenth centuries, with a particular focus on the changes following the parliamentary reform of 1832. The research method is based on the historical and analytical method, which allows to identify the cause-and-effect relationships between political events and social transformations.

Special attention is paid to the Irish question: the activities of Daniel O'Connell, his struggle for Catholic emancipation and Irish autonomy, as well as the British government's response – repressive measures and attempts at reform, in particular in the field of church tax. The conflict between the state Anglican Church and the Irish population is analyzed.

Describes the succession of governments: the resignation of Charles Grey, the activities of William Lam and Robert Peel's attempt to hold on to conservative power. The last attempt of the monarch to intervene in the formation of the government despite the parliamentary majority is also discussed.

It highlights the struggle for the abolition of slavery, the role of religious and humanist movements, the contribution of William Wilberforce and the significance of the 1833 Act on the abolition of slavery. It shows the interconnection of economic, moral and political factors in this process.

Analyses the first steps of the state in the field of education: financing public schools, creating inspectorates and the emergence of new institutions, such as the University of London. The author shows the role of the Whigs in initiating reforms and the opposition of the church.

The reform of local government (the 1835s Act) is considered, which expanded the right to vote, although it was more difficult in Ireland due to conflicts on religious grounds.

On the social level, the author describes measures to fight against poverty: the creation of workhouses, the adoption of the 1834s Law on child labour, which limited the exploitation of children and recognized the state's responsibility for social protection.

Despite steps towards democratization and secularization, the foundations of the British state system remained unchanged.

Key words: Great Britain, England, Ireland, parliamentary reform, Anglican Church, social reforms, conservatism, liberalism, monarchy.

Постановка проблеми. У другій половині XVIII – першій половині XIX століття Великобританія переживала суперечливий процес реформування політичної системи, соціальної сфери й церковних відносин. Водночас, незважаючи на певні демократичні здобутки, держава прагнула зберегти традиційні інституції, що зумовило напруження між реформістськими й консервативними силами. Проблематика полягає у виявленні меж реформ і причин обмеженої реалізації ліберальних ідей у політичній практиці. На окрему увагу заслуговують питання ірландського самоврядування, скасування рабства й регулювання соціальної політики. Вивчення цих процесів дає змогу глибше осмислити механізми модернізації британської держави в умовах збереження традиційної суспільної структури.

Аналіз дослідження. Проблематика політичних і соціальних реформ у Великій Британії в другій половині XVIII та першій половині XIX століття є предметом постійного інтересу зарубіжної історіографії. Значну увагу цим питанням приділяють такі дослідники, як А. Бернс (Burns, 1999), Д. Інглендер (Englander, 1998) та Р. Браун (Brown, 1991), які аналізують ключові події цієї епохи – парламентську реформу 1832 року, скасування рабства, розвиток місцевого самоврядування, а також боротьбу за права ірландців і католиків.

У наукових працях Р. Інгрема (Ingram, 2007), Н. Єйтса (Yates, 2006) та Д. Л. Едвардса (Edwards, 1983) підкреслюється суперечливий характер британських реформ, які поєднували прагнення до модернізації з прагненням зберегти усталені соціальні й політичні структури. Подальший аналіз, здійснений А. Гохшильдом (Hochschild, 2005), Р. Портером (Porter, 1990) та П. Мандлером (Mandler, 2006), дає змогу

глибше зрозуміти складний взаємозв'язок між ліберальними прагненнями й консервативною політикою в умовах індустріалізації та суспільних трансформацій. У свою чергу, В. Гібсон (Gibson, 1994) акцентує увагу на важливості церковних реформ у контексті ширших соціальних змін.

Метою статті є комплексний аналіз політичних, соціальних і релігійних процесів у Великобританії в другій половині XVIII та першій половині XIX століття. Стаття покликана дослідити, як реформи парламенту, боротьба за права ірландців, скасування рабства й зміни в системі освіти впливали на модернізацію британської держави при збереженні традиційних інституцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перший парламент, обраний за новими законами, представляв значну ліберальну більшість, але в соціальному плані він не виправдав очікувань ані тих, хто не підтримував проведення реформи, ані її найпалкіших прихильників. Нові парламентарії були здебільшого спокійними, серйозними джентльменами, які, як і старі, заперечували будь-які крайнощі. Лише радикальні посланці кількох великих міст і зростаюча навколо Даніеля О'Коннела, лідера ліберального крила ірландського національного руху, який із 1829 року був обраний головою ірландської фракції в британському парламенті, ірландська група внесла барвисте різноманіття в цю парламентську одноманітність. Британський державний діяч Генрі Джон Темпл Пальмертстон у березні 1834 року писав: «Наша реформована палата представників починає бути напрочуд схожою на своїх попередників. Вона не проявляє терплячості до невігласів, швидко втомлюється від суперечок, готова перекласти на розсуд уряду вирішення питань, у яких обранці зазвичай не є компетентними або у вирішенні яких їхні виборці не мають зацікавленості. Капітал і земельна власність представлені дуже потужно, так що палата дійсно консервативна» (Burns, 1999, p. 176).

Однак уряд був сповнений рішучості зайнятися більш важливими питаннями, які виникали в ліберальних колах, і серед них, як завжди, найбільш нагальним було питання Ірландії. Агітація О'Коннела за емансипацію не вщухала. Тепер він поставив перед своєю нацією велику політичну мету – розірвання унії з Англією (Repeal) і здобуття незалежного ірландського законодавчого органу (Home Rule). Він добре розумів, що на цей момент це недосяжно, але вимагав негайного виправлення ситуації там, де зловживання були кричущими. Найбільш образливим із цих зловживань був церковний податок і десятина. Подібно до того, як в Угорщині у XVIII столітті, аж до початку правління Йосипа II, протестанти були зобов'язані робити внески на утримання Католицької церкви, визнаючи так її панівну роль, так й англійське панування зробило ірландських католиків платниками податків на користь англійської державної церкви. Зловживання тут було ще більш болісним, оскільки лише десята частина населення острова належала до єпископальної церкви. Бідний, вічно підневільний ірландський народ платив десятину фактично ворогам своєї віри й нації. О'Коннел у промовах говорив, що ніхто не зобов'язаний витрачати гроші на чужі духовні потреби. Під впливом його агітації народ почав заперечувати сплату десятини, а в багатьох місцях чинити беззаконня проти служителів церкви (Englander, 1998, p. 201).

Отже, перед урядом стояло подвійне завдання: відновити порядок, причому зробити це суворо, адже досвід показував, що поступками його не досягти й полегшити тягар католиків не вдасться. Для досягнення першої мети в бунтівних провінціях було призупинено право на зібрання і свободу слова, припинено роботу судів присяжних і на більшій частині острова запроваджено воєнний стан. Щоб відновити порядок, парламент надав уряду майже необмежені повноваження, і той (уряд) знайшов сильну підтримку в Роберта Піла й торів, представників консервативної партії, проти радикалів і прихильників О'Коннела. Вирішення другого завдання було набагато складнішим. Питання було складне й делікатне, оскільки Англіканська церква була державною і будь-яке посягання на майно або зменшення її статків і престижу здавалося дуже небезпечним для самої держави, а також і для привілейованості англійської нації. Уряд запропонував можливість обміняти десятину грошима, причому гроші платив би не орендар – ірландський католик, а землевласник – у більшості випадків англійський протестант, а надлишок, який не використовувався для утримання церков, повинен був направитися для суспільних цілей.

Але це суперечило тогочасному принципу, відповідно якого церковне майно або доходи не повинні відчужуватися від свого первісного призначення, із цієї причини лорд Стенлі, а згодом лорд Дербі, найвпливовіший член уряду, уподобався міністерству. Король Вільгельм IV, який прагнув позбутися Чарльза Ґрея, британського політика, члена партії вігів, уважав за краще, щоб Стенлі сформував новий сильний уряд разом із членами консервативної фракції торів (Ingram, 2007, p. 196).

Так чи інакше в уряді відбувся розкол. Чарльз Ґрей хотів і надалі підтримувати порядок в Ірландії за допомогою виняткових законів, а його соратники, на яких впливав О' Коннел, сподівалися досягти мети м'якішими засобами. Навіть у самому парламенті відбувалися суперечки між міністрами. Король радо вітав відставку Ґрея, оскільки так він звільнявся від опіки гордовитого лорда, і доручив формування нового уряду Вільяму Лему, лорду Мельбурна, освіченому, талановитому, але дуже недбалому й політично безбарвному магнату-вігу. Тим часом наприкінці 1834 року до нього звернувся Артур Веллслі, лорд Веллінгтона, який узявся б за це складне завдання лише за підтримки Роберта Піла. Піль був відкликаний із Риму, але всупереч ліберальній більшості в парламенті й настроям країни він зазнав невдачі, і навесні 1835 року лорд Мельбурна Лем знову очолив уряд. Ця невдала спроба Веллслі й Піла була визначною в конституційній історії Англії, оскільки це було востаннє, коли король мав право змінювати уряд на власний розсуд у той час, коли він усе ще мав більшість у Нижній палаті. Але ця більшість не була постійною. Там, де на кону стояли інтереси прогресу, віги здебільшого могли розраховувати на голоси радикалів і представників О'Коннела, але ірландці по-справжньому вимагали за це ціну. Проте, коли уряд протистояв перебільшеним вимогам радикалів або ухвалював закони для стримування ірландців, Піль і його прихильники самовіддано приходили уряду на допомогу.

Усі ці клопоти сильно затягнули вирішення питання ірландської десятини, і єпископи, можливо, сподівалися, що воно взагалі буде знято з порядку денного. Але О'Коннел не відступив, і збір десятини ставав дедалі складнішим. Тому в 1837 році був прийнятий закон про викуп десятини шляхом відрахування чверті її вартості, яку мав сплачувати землевласник і використовувати тільки на церковні цілі. Це рішення мало допомогло вирішенню проблеми, оскільки землевласники підвищили орендну плату й так переклали новий тягар на своїх орендарів-католиків (Brown, 1991, p. 286).

Не тільки в Ірландії стався тиск на англійську державну церкву, а й в самій Англії. Протестанти, які не були членами єпископальної церкви та були більш релігійними за духом, ніж священики й послідовники панівної церкви, стали політично незалежними ще в 1828 році, однак їхнє зобов'язання щодо фінансової підтримки панівної церкви існувало й надалі. Їм не дозволялося утворювати парафії, а їхній сімейний стан реєструвався Англіканською церквою. В адміністративних цілях і для забезпечення достовірності реєстрів було також прийнято рішення, що цивільний шлюб повинен був передувати церковному шлюбу. Таким чином, це питання, яке викликало стільки ускладнень в інших країнах, було вирішено майже випадково, але радикально. Ця перемога держави над церквою тим більше заслуговує на увагу, що панівна церква за допомогою лордів до останнього відстоювала своє право і свою історичну позицію, так що навіть церковний податок протестантів не вдалося скасувати. Перемога держави стала ще повнішою, коли мова дійшла до питання емансипації євреїв. Віги вимагали цього ще в 1751 році, однак тільки в 1832 році уряд став прихильним до слухання цього питання. Англійський політик і письменник Томас Бабінгтон Маколей, барон Маколей, виголошував одну зі своїх найкращих промов і пропозицій на цю тему, і Нижня палата (Палата громад) завжди ухвалювала цю пропозицію, але Верхня палата (Палата лордів) чинила опір. Лише в 1845 році консервативний уряд провів рішення, що євреїв варто обирати на муніципальні посади, але вони й надалі були виключені з парламенту через форму присяги (Yates, 2006, p. 95).

У цей період були зменшені привілеї церкви й у питанні шкільної справи. До цього часу народні школи були під опікою парафій і певних організацій/громад, і хоча рівень освіти шляхти не мав собі рівних у Європі, про освіту бідніших верств населення дбали менше, ніж будь-де в освіченому світі. Держава лише тепер

почала звертати увагу на цей важливий чинник національного життя. У 1833 році вперше в бюджет було закладено 20 000 фунтів стерлінгів на будівництво шкіл. У 1839 році Джон Рассел, міністр внутрішніх справ Великобританії, мав на меті відстояти право держави на нагляд за всіма школами. Однак клерикальний вплив був настільки сильним, що його пропозиція стала законом лише завдяки тому, що єпископи отримали вплив на призначення інспекторів/наглядачів.

Проте єпископський вплив виявився марним, оскільки принцип державного втручання вже був започаткований, і там, де він не протистояв Англіканській церкві, його було легше впроваджувати. Особливо важливим досягненням у цьому питанні було успішне голосування за щорічну допомогу ірландській духовній семінарії в Мейнуті. Таким чином, держава визнавала свій обов'язок щодо забезпечення духовних потреб своїх громадян усіх конфесій.

З іншого боку, визнані у світі давні середні школи, де здобували освіту діти привілейованих класів, – Ітон, Герроу, Рагбі, навіть у цей час при всіх своїх статках залишалися суто конфесійними. Так само, як й Оксфордський і Кембриджський університети, де користування всіма привілеями та фондами було обумовлено визнанням 39-го пункту англіканського символу віри, так що навіть пресвітеріани не могли ними користуватися. Цю монополію панівної церкви держава не могла порушити. Варто зазначити, що в цей період суперником домінування церкви в освіті стає так званий Вільний університет. Ліберали заснували в Лондоні коледж, який не прив'язував складання іспитів і присвоєння вчених ступенів до жодної конфесії, а невдовзі консерватори заснували в столиці респектабельний, з високою науковою репутацією університет – Королівський коледж. У заснованому в Манчестері інституті викладалися природознавчі й технічні науки, і цим самим заклад представляв матеріальний напрям сучасного прогресу на противагу старій гуманістичній освіті.

Однак рішучої боротьби між державою і церквою не могло відбутися з двох причин. По-перше, тому що церква тут була дуже залежна від держави, а по-друге, тому що самі провідники реформи належали до церкви і ставилися до неї з якомога більшою повагою. Проте церква не була закрита від можливості впровадження нових умов і фактично виступила лідером у вирішенні одного надважливого соціального питання (Edwards, 1983, p. 410).

Нащадки пуритан (вігів), особливо квакери, почали хитати інститут рабства ще наприкінці XVIII століття. Навіть у Північноамериканській Вільній Республіці цю прикру пляму на колоніальній імперії, що кидала виклик усій людяності й релігії, не могли скасувати, а у Великобританії на її захист стали не лише власники великих плантацій Західної Індії, а й ліверпульські та брістольські купці, які займалися прибутковою работоргівлею. Жодний оратор не мав більш вдячної і прекрасної теми, ніж лідер руху за скасування работоргівлі Вільям Вілберфорс, який із 1787 року не припиняв закликати парламент покласти край жахіттям торгівлі людьми й рабства. Саме завдяки невтомній наполегливості й красномовству Вілберфорса, Віденський конгрес включив скасування работоргівлі до своїх резолюцій. Відтоді британські кораблі патрулювали африканське узбережжя та переслідували викрадачів. Проте навіть за часів міністра закордонних справ Великобританії Джорджа Каннінга Великобританія підписала договір з іншими великими державами про спільні дії, але торгівля людьми не була зупинена. До того ж це було лише на пів рішення, адже рабство практикувалося й у британських колоніях, і коли в 1824 році Каннінг наказав краще ставитися до рабів, ямайські господарі погрожували відокремленням. Окрім гуманних почуттів, шлях до звільнення рабів прокладав й економічний інтерес. На рабовласників, які після наполеонівських війн і так перебували в глибокій економічній кризі та страждали від високої вартості рабів, погрози ямайських господарів не вплинули. Вони боялися, що невільники самі звільняться й за прикладом гаїтянських рабів переб'ють своїх господарів. Їхнє хвилювання посилювалося ще й тим, що раби дізналися про доброзичливі накази уряду, які їхні тирани приховували від них.

Лише місіонери, які бачили в пригнічених своїх братів і сестер, намагалися стримувати словами й молитвами агресивну орду прихильників рабства. Однак такі справжні апостольські намагання місіонерів, призводили до трагічних випадків, наприклад, у Гайані плантатори схопили місіонера й прирекли його на

страту. Біблійна Великобританія була шокована цією подією й тепер і ліберали, і прихильники церкви сходилися на думці про необхідність скасування рабства. Коли в 1831 році раби на Ямайці підняли повстання, яке згодом було придушено, уряд оголосив повну амністію заколотникам і почав активно працювати над пропозицією повного скасування рабства (Hochschild, 2005, p. 386).

Секретар із питань ірландської війни та колоніальних справ Едвард Сміт-Стенлі 14 травня 1833 року представив проєкт закону про скасування рабства. У промові він сказав: «Я знаю, що мова йде про 250 000 тонн поставок на рік і п'ять мільйонів фунтів стерлінгів доходу, але є інтереси, важливіші за гроші. З одного боку, це питання грошей, з іншого – почуття, яке перетворилося на непереборне переконання, тим більше, що воно вкорінене в релігійній вірі». Відповідно до прийнятого рішення, діти були негайно звільнені від рабської залежності, а дорослі мали відпрацювати на господаря ще сім років. Плантатори отримали від держави 20 мільйонів фунтів стерлінгів компенсації. Такою була жертва, яку принесла Великобританія, щоб відповідати вимогам людяності, не порушуючи при цьому нічиїх прав. Таким чином, Великобританія стала першою європейською державою, яка виконала велику вимогу принципу гуманності – не дозволити людині, створеній за образом і подобою Бога, деградувати до рівня тварини.

Зазначимо, своїм рішенням Великобританія надихнула Францію на подібну процедуру вирішення цієї проблеми, хоча важливо підкреслити, що у Франції рабство вже було скасоване Конвентом, але остаточне скасування рабства відбулося лише в 1848 році. Британський уряд суворо контролював торгівлю рабами, щоб не дати рабовласницьким державам знищити економіку своїх колоній за рахунок використання дешевої робочої сили, чим сприяли прискоренню процесу повного скасування рабства. Але повне скасування рабства в Американських штатах, Бразилії та Голландських колоніях було досягнуто лише в наступну епоху, ціною великої боротьби (Porter, 1990, p. 116).

Уряд і нація, яка прислухається до страждань знедолених у далеких країнах, не могла залишитися байдужою до біди своїх підданих. І тому, одним із найбільш важливих завдань ліберального міністерства було вирішення проблеми бідних. Закон 1834 року оголосив допомогу бідним національною справою та заснував державну комісію, наділену повною владою для викорінення зловживань, де б вони не відбувалися. Хоча були й спірні питання, наприклад, до початку дії вищезазначеного закону матері отримували так звану соціальну допомогу після кожної позашлюбної дитини, а тепер, навпаки, уряд вимагав від матерів піклуватися про своїх дітей самотужки, бажаючи так обмежити поширення аморальності в суспільстві. Створювалися робітні будинки, чим уряд намагався допомогти бідним, де за утримання й харчі вони змушені були працювати. Фактично це були заклади, схожі на в'язницю з ознаками соціального будинку. Певно, ці заклади якоюсь мірою допомагали бідним, але, відповідно до внутрішнього розпорядку цих закладів, відбувся розділ людей за віком і статтю, що поклало край інституції сімейного життя. Варто зазначити, що відтепер багато знедолених залишилися без допомоги, особливо у великих містах, а значна частина пролетаріату проклинала новий порядок, який поклав край неробству. Незважаючи на певні намагання уряду боротися з бідністю, проблема зубожіння та бідності ставала дедалі гострішою.

Важливо відзначити, що прийнятий згодом закон який набув чинності 1 січня 1834 року, регулював працю дітей на заводах і базувався на абсолютно новій основі, що визначала обов'язок держави захищати інтереси всіх своїх громадян. Це перший закон, за допомогою якого держава взагалі втрутилася в регулювання відносин між роботодавцем і робітником на користь слабшої сторони, і тому вже навіть із цього погляду цей закон мав всесвітньо-історичне значення. У законі було прописано, що дітям до 15 років заборонялося працювати більше ніж вісім годин на добу, а тим молодшим за 18 років – більше ніж 69 годин на тиждень. Діти віком до дев'яти років могли працювати тільки на заводах із виготовлення шовкових виробів. Держава забезпечувала оздоровлення й освіту дітей трудівників шляхом створення спеціальних державних служб (Mandler, 2006, p. 168).

У зв'язку з парламентською реформою було змінено самоврядування графств і муніципальних урядів, які також були консервативними

та відкритими до різного роду зловживань. До цього часу в кожному місті повноправними громадянами-виборцями з правом бути обраними були лише ті, хто належав до діючих компаній та організацій. Відповідно до статистики, із 165 000 жителів Ліверпуля лише 5 000 були громадянами; у Кембриджі – лише 118 осіб. Це була вкрай несправедлива ситуація, оскільки «негромадяни» також оподатковувалися. Закон 1835 року надавав громадянство кожному, хто проживав у місті/селі/регіоні три роки, мав будинок чи підприємство та платив податок на бідняків. Громадяни обирали склад міської ради, яка, у свою чергу, обирала зі свого складу радників (олдерменів) і мера. Однак участь у раді була пов'язана з наявністю значного матеріального статку.

Реформа ірландських органів місцевого самоврядування була набагато важчою та складнішою, оскільки необхідно було зробити висновки з наслідків католицької емансипації. Тривале англійське правління й церковний утиск залишили слід у тому, що в більшості міст цивільне право було пов'язане з протестантською вірою.

За нормами права та справедливістю, непротестантську більшість необхідно було залучити до складу органів самоврядування, але це здавалося небезпечним у той час, коли риторика О'Коннелла була спрямована безпосередньо на скасування унії. Тому, щоб зняти напруження, оскільки протестанти, особливо представники Ордену Оранжистів, були так само дуже схвильовані, як і прихильники скасування, Піль запропонував увірити управління ірландськими містами незалежним магістратам, які призначалися б королем. Однак, яким би доцільним не був цей план, він суперечив англійській системі самоврядування та фактично мав би створити окрему адміністрацію в Ірландії. Тому в 1840 р. остаточно перемогли погляди вігів, згідно з якими було збережено місцеве самоврядування, а виборче право – розширено (Gibson, 1994, p. 145).

Варто зазначити, що в усіх цих заходах, за винятком скасування рабства, цей потужний новаторський дух, який привів вігів до більшості і який так ефективно переважав у виборчій реформі, насправді не був реалізований. Ліберали, так само як і консерватори, утримувалися від будь-якого розхитування основ держави і церкви, а їхній спільний обов'язок підтримувати єдність імперії всупереч вимогам Ірландії настільки зблизив дві великі партії, тобто всю заможну та впливову політичну еліту суспільства, що відмінність між ними вже не могла вважатися істотною. Тому, як тільки ті питання, які громадська думка вважала важливими, були вирішені, щойно були залучені певні демократичні ідеї, які були сумісні з англійською історичною традицією, ліберали втратили свою провідну роль, а консервативні інтереси відновили свою панівну роль.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що реформи у Великобританії в другій половині XVIII – першій половини XIX століття мали поступовий та обмежений характер. Попри певні демократичні зрушення, основні традиційні інституції держави й церкви залишалися недоторканими. Ліберальні прагнення вігів обмежувалися вимогами стабільності та збереження соціального порядку, що поступово зближувало їхні позиції з консерваторами. Ірландське питання, реформи у сфері освіти, скасування рабства й боротьба з бідністю стали знаковими етапами модернізації британської імперії, проте кожен із цих процесів супроводжувався численними компромісами й суперечностями. Загалом аналіз показує, що британська модель реформ полягала в поступовому пристосуванні старої системи до нових соціальних реалій без радикального її ламання, що забезпечило політичну стабільність і заклало основи подальшого розвитку демократичних процесів у країні.

Список використаних джерел:

Brown, R. (1991). Church and State in Modern Britain, 1700–1850. London: Routledge. 368 p.

Brown, S. J. (2001). The national churches and the Union in nineteenth-century Britain and Ireland. In W. Whyte (Ed.), The Churches, Ireland and the Irish, Presses universitaires François-Rabelais. 65–86 p.

Burns, A. (1999). The diocesan revival in the Church of England c. 1800–1870 Oxford University. 392 p.

Cannadine, D. (2017) Victorious Century: The United Kingdom, 1800–1906. London: Viking, 624 p.

Edwards, D. L. (1983). Christian England: From the Reformation to the Eighteenth Century. Grand Rapids: Eerdmans. 512 p.

Englander, D. (1998). Poverty and poor law reform in nineteenth-century Britain, 1834–1914: From Chadwick to Booth. London: Longman. 304 p.

Gibson, W. (1994). Church, state and society, 1760–1850. Basingstoke: Red Globe Press. 328 p.

Hempton, D. (1996). Methodism and politics in British society, 1750–1850 (2nd ed.). London: Routledge, 288 p.

Hochschild, A. (2005). Bury the Chains: Prophets and Rebels in the Fight to Free an Empire's Slaves. Boston: Houghton Mifflin. 480 p.

Hylson-Smith, K. (2017). The English Protestant Churches since 1770: Politics, Class and Society. New York: Peter Lang. 440 p.

Ingram, R. G. (2007). Religion, Reform and Modernity in the Eighteenth Century: Thomas Secker and the Church of England. Woodbridge: Boydell Press. 368 p.

Mandler, P. (2006). The English National Character: The History of an Idea from Edmund Burke to Tony Blair. New Haven: Yale University Press. 384 p.

Porter, R. (1990). English Society in the Eighteenth Century (2nd ed.). London: Penguin Books. 288 p.

Wilson, D. R. (2017). Church and Chapel in Industrializing Society: Anglican Ministry and Methodism in Shropshire, 1760–1785. New York: Peter Lang. 344 p.

Yates, N. (2006). Eighteenth Century Britain: Religion and Politics 1714–1815. Harlow: Pearson Education. 320 p.